Makale Gönderim Tarihi: 21.12.2021

Makale Kabul Tarihi: 22.12.2021

Araştırma Makalesi

Türkçemizde Konuşurken ve Yazarken Yaptığımız Mantık Yanlışları

H. Ömer ÖZDEN¹

Öz

Dil, aynı kültüre mensup insanların birbirlerini anlamak için kullandıkları bir iletişim vasıtasıdır. Doğru kullanıldığı zaman iletişim kurmakta sıkıntı çekilmezken, hatalı ifadelerle birlikte kullanıldığında özellikle de entelektüel düşünenler için anlaşılmazlık gibi bir problem ortaya çıkmaktadır. Bu problem, gerek yazıda gerek konuşmada, genel olarak da mantık kurallarına uyulmadığında görülmektedir.

Mantık kurallarının uygulanabilirliği açısından Türkçe, mantık kurallarının rahatlıkla uygulanabildiği en uygun dillerden biridir. Ancak cümle yapısı, yanlışlara da müsaittir. Birbiriyle çelişen ifadeler kullanan nice yazar, şair, akademisyen ve hatip görmek mümkündür.

Çalışmamızda bu yanlışları örneklerle açıklamaya çalışacağız.

The Logical Fallacies We Make When Speaking And Writing in Turkish

Abstract

Language is a means of communication used by people belonging to the same culture to understand each other. When used correctly, there is no problem in communicating, but when used with incorrect expressions, there is a problem of

Atıf/Reference: H. Ömer Özden, "Türkçemizde Konuşurken ve Yazarken Yaptığımız Mantık Yanlışları", Farabi Felsefe ve Din Bilimleri Dergisi, S.1, 2020,

¹ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

incomprehensibility, especially for intellectuals. In general this problem is seen when logic rules are not followed, both in writing and in speaking.

In terms of the applicability of logic rules, Turkish is one of the most appropriate languages in which logic rules can be applied easily. However, sentence structure is also suitable for mistakes. It is possible to see many writers, poets, academics and orators using contradictory statements.

We will try to explain these fallacies with examples in our paper.-

Giriş

Konuştüğümüz dilimiz olan Türkçemizle konuşma ve yazmanın belli kuralları vardır; ancak bu kuralları çok kimse bilerek kullanmaz. Kulaktan duyma yoluyla konuşan ve yazanların sayısı hiç de önemsenmeyecek kadar az değildir. Tahsilli olmayanlarda görülen kurallara uymaksızın konuşma ve yazma, maalesef tahsil görmüş, diplomalı insanlar arasında da yaygındır. Kuralları “öyle de olabilir böyle de olabilir” şeklinde tereddütlere yer bırakmayacak derecede çok açık ve kesin olan Türkçemizin özellikle dil bilgisi kurallarının, ana dili Türkçe olan çok insanımız tarafından bilinmemesi, üzüntü verici bir durum olmaya devam etmektedir. Oysaki Türkçemizin kuralları, öğrenilmeyecek kadar katı ve uygulanması da zor değildir. Makalemizde, birçok dile göre çok rahat kuralları olan Türkçemizle konuşurken ve yazarken ortaya çıkan mantık ve dil bilgisi hatalarını tespit etmeye çalıştık

Her dilin kendine göre kuralları vardır. Bu kurallar dilden dile değiştiği gibi aynı dil içinde bile lehçe ve şivelerdeki farklılıktan kaynaklanan değişiklikler bulunmaktadır. Bölgelere göre değişen ağızdan kaynaklanan farklar da olmasına rağmen, bunlar dilin temel kurallarına etki etmez. Ağız farklılıkları, çoğunlukla da konuşma diline yansır. Yazı dili ise o dilin temel kurallarının belirlendiği ve değişiklik olmaması gereken kısmıdır ve burada hata yapmak demek kuralları ihmal etmek ya da kurallara uymamak anlamını taşır. Birçok dilde yazı ile konuşma arasında

farklılıklar olmasına rağmen Türkçemiz, bu anlamda en kolay dildir. Çünkü Türkçe, yazıldığı gibi konuşulan ve konuşulduğu gibi yazılan bir lisandır. Türkçede konuşma ve yazı arasındaki fark, sadece ağız farklılıklarında görülür. Ağız farklılıkları ise resmi yazı ve konuşma dili değildir. Milletimizin hem yazılışı hem de konuşmasındaki resmi dili İstanbul ağzına göre olan Türkçedir ve bunun yazılışı ile okunuşu aynıdır. Hâlbuki mesela İngilizcenin yazılışı farklı, okunuşu farklıdır.

Türkçemizin yazı diline göre konulmuş olan kuralları, konuşmamız için de geçerlidir ve bu kurallara uyulduğunda ortaya hata çıkmaması gerekmektedir. Dil, kurallara uyulduğunda noksansız konuşulup yazılabilir. Ancak bu kurallara uyulmadığı için zaman zaman hatalar görülmekte, hatta kurallara uyulmadığında yanlış anlamalara bile sebebiyet verebilecek anlam kaymalarına da yol açmaktadır.

Bilindiği gibi dil kuralları her dilin kendi mantık örgüsü içerisinde belirlenmiştir. Mantık terimi, Arapça bir kavram olarak Türkçemize girmiş olup, kökü söz söylemek, konuşmak anlamını veren n-t-k (نطق) fiilidir; nutuk terimi bu fiilin mastarı, mantık da aynı fiilin alet ismidir. Bu terimin Batı dillerindeki karşılığı ise logic'dir ve logos'tan türetilmiştir. Logos, doğa yasası olarak kabul edilmekle birlikte akla uygun söz söylemek anlamını da içermektedir. Buradan hareketle de logic kavramına ulaşılmıştır. Buna göre mantık, doğru düşünmenin yolu, yöntemi ve aletidir. Nitekim Türk-İslam düşüncesinin oluşumunda önemli katkıları bulunan Farabi (870-950), dil yani lisan olmaksızın düşünce olamayacağını, düşüncenin bir iç konuşma (nutk-ı dâhilî), sözlere dökülen konuşmanın ise dış konuşma (nutk-ı hâricî) olduğunu ve terimlerin/kelimelerin ağızdan çıkışıyla gerçekleştiğini belirtmektedir.

O halde dil, düşüncenin ortaya çıkışındaki kavramları oluşturmamıza ön ayak olan, düşünerek oluşturduğumuz kavramları terimler halinde konuşma ve yazmaya aktarmamızı sağlayan çok değerli bir araçtır. Bu aracın kurallarını belirlemede de o dilin mantık örgüsü mühim rol oynamaktadır. Ancak gerek konuşurken gerek yazarken dilin mantık örgüsüne uymayan cümle yapılarıyla sık sık karşılaşırız. İşte bu

sebeple bildirimizde mantık kurallarına uymayan yanlış kullanımlara -örnekleriyle- dikkat çekmeye çalışacağız.

Yanlış kelimesi sözlükte, bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymama durumu, yanlış ve hata olarak tanımlanmıştır. Yanlışın zıddı doğrudur ve belirtildiği gibi mantık da doğru düşünme kurallarını tespit etmektir. O halde mantığın görevi, doğru düşünmenin ilkelerini belirleyerek hata yapmamak için gereken ölçütleri vermektir. Bu çerçevede mantık insanı doğru düşünmeye sevk eder, düşündüklerini doğru olarak ifade etmesine yardımcı olur ve bu ifade ediş sırasında hataya düşmekten korur. Yanlışlarla konuşup yazanlar, kendilerini doğru anlatamadıkları gibi, onları dinleyenlerin de onları yanlış anlamalarına ve doğrudan uzaklaşmalarına sebep olurlar. Hatalar ne kadar sık yapılır ve uyarılarla düzeltme gereği duyulmazsa, bunlar giderek yaygın hale gelir; böylece yanlış konuşma ve yazma, doğru konuşma ve yazmanın yerini alır ve yanlış, normal görülmeye başlanır. Bu tavır, düşünme mekanizmamızın da yanlış yolda ilerlemesine zemin hazırlar ve neticede dilimizin giderek anlatım ve yazım yanlışlarıyla dolmasına ve bozulmasına yol açar. Bu nedenle büyük Türk filozofu Farabi, “önce doğruyu bilmek gerekir; doğru bilinirse yanlış da bilinir, ama önce yanlış bilinirse doğruya ulaşılamaz”² diyerek bu gerçeğe işaret etmiştir.

Konuşurken ve yazarken yapılan yanlışların birçok sebebi bulunabilir. Sebeplerin neler olabileceğine bakıldığında, yanlış kullanılan terimlerin çoğunlukla anlamının veya kelimenin kendisinin bilinmeksizin kullanılmasını ilk sıralarda görebiliriz. Üstelik çoğu yazar veya konuşmacı, dinleyici ve okuyuculara, bilmediği bu terimi bildiğini gösterme çabasına girince çok ilginç durumlar ortaya çıkabilmektedir. Özellikle eski terimlerde bu hataya düşüldüğü görülmektedir. Sözelimi işlemekte olan bir sürecin kesintiye uğradığını anlatmak isteyen biri, bunu eski terimle anlatmak isteyip de ‘inkıta’ kelimesini kullanmak yerine ‘intika’ olarak

² Ebû Nasr el-Fârâbî, *Fusûsu'l-Hikem*, nşr. Dietrici, el-Samarât el-Marziya fî Ba'z er-Risâlat el-Fârâbîya (içinde), Leiden, 1890, s. 70.

telaffuz ettiğinde iki harfin yer deşiştirmesi ile anlam tamamen farklılaşmaktadır. Mesela “Dergimizin yayını kesintiye uğradı!” diyecekken, eski terimleri de bildiğini göstermek için “dergimizin yayını intikaya uğradı!” deyince, derginin yayınının aksadığını söylemek yerine “dergimizin yayını, seçildi/ayırt edildi” gibi anlamsız bir ifade ortaya çıkabilmektedir. Bunun en önemli sebebinin dilimize Arapça ve Farsçadan geçen ve Türkçeleşmiş kelimelerin kullanılmaya kullanılmaya unutulmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Günümüzde ilahiyat tahsili yapanların birçoğu, Osmanlı Türkçesinde kullanılan sözcükleri maalesef bilmemektedirler. Dilimize yerleşmiş bulunan bu kelimelerin Türkçe olmadığı iddia edilerek dışlanması, bugün bir dil yabancılaşmasına yol açmış ve kuşaklar arasında birbirini anlayamama sıkıntısı ortaya çıkmıştır.

Pek çok yanlışta mantık kurallarını bilmeme, mantık kurallarına uygun şekilde düşünmeme/konuşmama/yazmama veya mantık kurallarını önemsememe görülmektedir. Buna Türkçemizin dil kurallarının bilinmemesi de eklendiğinde, nice tahsil yapmış kişilerin bile konuşmalarının ve yazılarının yanlışlarla dolu olduğu gerçeğiyle karşılaşmaktayız.

Dilimizde ortaya çıkan bazı hataların da alfabe değişikliğinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Tarih sahnesinde ilk görüldüğümüz zamanlardan bugüne kadar birkaç alfabe değişikliğine maruz kalmış olmamızın dil konusunda bazı anlaşmazlıklar yaşamamıza yol açtığı reddedilemez bir gerçektir. Sözelimi Göktürk alfabesinde “tanrı” terimi, nazal n harfiyle yazılmaktayken Arap alfabesine geçildiğinde bu harfe karşılık bulunamadığı için kef harfinin üzerine bir çizgi ya da üç nokta koyarak bunu karşılamışlardır. Latin alfabesine geçildiğinde ise yine nazal n harfi bulunmadığından normal n ile yazılmış, metinlerde ng sesiyle “tengri” şeklinde yazılıp okunmuştur. Diğer taraftan “ke” harfi ile “ka” harfi de Latin alfabesinde tek bir k harfiyle karşılanmakta olup mesela kitap da kalem de k harfiyle yazılır olmuştur. Bir başka hataya yol açan harf de e sesidir. Açık e ve kapalı e sesi yazılışta fark olmadığından

dolayı aynı yazılmakta yabancı anlamındaki el ile bir organ olan el arasında yazılış farkı olmadığı için okunurken hata yapılmaktadır.

Burada ele alacağımız yanlışlar ise daha ziyade mantık kaynaklı hatalar olacaktır. Gramer, yani dil bilgisi kuralları aynı zamanda mantık içerisinde ele alındığı için dil bilgisi hatalarına da yazımızda birkaç örnekle yer vermeye çalışacağız.

Son bir hatırlatmada bulunarak asıl konumu olan, bu yanlışların neler olduğuna geçebiliriz.

Bu çalışmada pek çok örneğe müracaat ederek yanlışları ortaya koymaya çalışırken, bu örneklerin bulunduğu yerleri referans olarak vermedik. Belki bu bir eksiklik olarak görülebilir; ancak dipnot olarak gösterilmesi halinde hem bu yanlışların sahiplerini afişe etmenin bilim etiğine sığmaması hem de cevap hakkı doğuracağını düşünerek bu yola başvurmadık.

-Teşrif teriminin yanlış kullanımı.

Teşrif, bir yeri onurlandırma, şereflendirme anlamında çok sık kullanılan bir terim olmasına rağmen en sık hata yapılan terimlerin başında gelmektedir. Bu terimi en sık kullananlar, resmi kurum ve kabullerde görev alan teşrifatçılardır. Kuralları en fazla bilenler arasından seçilmelerine karşın, bu terimde yanlış yapmaktan kurtulamamaktadırlar. Teşrifatçıların, bir yetkilinin salona geldiğini ilan ederlerken “Sayın Büyüğümüz salonumuza teşrif etmişlerdir!” dediklerine sıkça tanık olmuşluğumuz vardır. Bir konuşmacıyı kürsüye veya sahneye davet eden teşrifatçının “Sayın Müdür’ün buraya teşriflerini arz ederim” veya “Sayın Müdür’üm sahneye teşrif etmenizi arz ederim!” dediğini hep duymuşuzdur; ama bunun hatalı bir kullanım olduğunu da çoğumuz bilmeyiz. Oysaki bu ilanın veya davetin doğrusunun “Sayın Büyüğümüz salonumuzu teşrif etmişlerdir!” şeklinde, davetin de “Sayın Müdür’ün kürsüyü/sahneyi teşriflerini/teşrif etmenizi arz ederim!” tarzında olması gerekmektedir. Çünkü salona gelen veya kürsüde konuşacak olan kişi, oraya ayrı bir değer katacak, orayı onurlandırmış olacaktır. Hatalı kullanımda ise o kişinin alelade birisi olarak bulunulan yere geldiği anlatılmak istenmektedir. Fakat ilginç olan tarafı

da bunu böyle söyleyenin bunun farkında olmayışıdır. Bu yanlış ortadan kaldırmanın yolu, teşrif teriminin yerine ‘davet etme’ teriminin kullanılmasıdır. “Sayın Müdür’ü kürsüye davet ediyorum!” gibi.

- Çünkü niye?

Konuşurken, anlatırken bir konunun aydınlatılması veya açıklanması gerektiği anda konuşan kişi bu açıklamayı yapabilmek için ‘çünkü niye?’ diyerek izahata başlar. Hâlbuki bu ifade, mantık bakımından yanlıştır. Çünkü ‘çünkü’ bir açıklama edatıdır ve bir soruya karşılık olmak üzere “şundan dolayıdır ki’ anlamında bir açıklamanın kısaltılmış halidir. ‘Niye?’ ise bir soru edatıdır ve açıklama edatından önce gelmelidir ki soru sorulmuş olsun. O halde bir konuda konuşurken açıklama yapma gereği duyulduğunda önce ‘niye?’, ‘niçin?’, ‘neden?’ gibi bir soru edatı ile açıklama yapılmak istenen konu hakkında merak uyandırıcı bir soru sorulmalı, ardından da ‘çünkü’ ile devam edilmelidir. Örneğin: “Sağlık önemlidir. Çünkü niye? İnsanın yaşamını dengeli sürdürmesinin ilk adımıdır da ondan!” Bu, yanlış ifade yerine söylenmesi gereken doğru anlatım şudur: “Sağlık önemlidir. Çünkü insanın yaşamını dengeli sürdürmesinin ilk adımıdır.”

- Takdim etmek

Sunmak anlamında olan bu terim, genel olarak törenlerde ve hediye verilmesi esnasında sunucu veya teşrifatçı tarafından hediye vermeye kürsüye veya sahneye davet edeceği kişi için kullanılır. Sözelimi “Fakülte dekanı Falan Bey’i, Filan Bey’e plaketini takdim etmek üzere kürsüye davet ediyorum!” der. Bu doğru bir hitaptır; ancak “Falan Bey’i plaketini takdim almak için davet ediyorum” dediğinde bu yanlış olur. Bununla birlikte bu tarzda sunum yapanların olduğunu görmekteyiz.

- Yanlış anlam yüklemesi yapmak

Atma kelimesinin yanlış kullanımı

Son zamanlarda özellikle konuşma dilinde bazı terimler, kendi anlam veya anlamlarının dışında farklı bir anlam yüklemesi yapılarak telaffuz edilmektedir. Bunlardan en dikkat çekici olanlardan biri, 'atıyorum' kelimesidir. Türkçemizde elindeki bir şeyi atmak, fırlatmak için 'atmak' terimi kullanılır. Sözelimi 'yerden aldığı taşı, uzağa attı!' gibi. Burada atmak terimi, gerçek anlamında kullanılmış olup aynı terimin bir de mecazi anlamı vardır ki o da aslı astarı olmayan şeyler söyleyenler için 'yine atıyorsun!' diye kullanılan şeklidir. Bu iki temel anlam dâhilinde toplam 38 farklı eylemi anlatmak için kullanılan atmak teriminin hangi anlama geldiği, kullanıldığı yere göre anlaşılmaktadır. Oysaki son yıllarda bu terimin, örnek verme anlamında yanlış olarak kullanılmaya başlandığını da görmekteyiz. Üstelik bunun, okuryazarlar arasında yaygınlaştı. Ancak sözlükte verilen otuz sekiz anlamdan hiçbirinde 'örnek verme' anlamı bulunmamaktadır. Birçok kişi Türkçemizde örneğin, mesela, faraza, örnek olarak, misal olarak, sözelimi, sözgelisi gibi örnek vermeyi çağrıştıracak onlarca terim bulunmasına rağmen argo kullanımı hatırlatır tarzda 'atıyorum' kelimesini tercih etmektedir. Bu sözcüğü kullanan kişinin, gerçeği değil de yalan ve yanlış konuştuğunu söylemek istediği anlaşılmaktadır. Bu kullanım biçiminin ya bilinçsizlikten, ya cahillikten ya da özentiden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Anlam kaymasıyla kullanılanlardan biri de 'izlemek' terimidir. İzlemenin sözlükteki anlamı, birinin veya bir şeyin bıraktığı izi, işaretin peşinden gitmek, o izi takip etmektir. Ülkemizde televizyonun bulunmadığı 1968 yılı öncesinde tiyatro, sinema gibi eğlence yerlerinde sergilenen oyun veya filmler için 'tiyatroyu izledim', 'filmi izledim' denilmez, 'tiyatro oyununu veya sinema filmini seyrettim' denilirdi. Hatta o zamandan kalan bir alışkanlıkla tiyatroya gittiğinizde oyun başlamadan önce 'iyi seyirler!' temennisinde bulunulduğunu hatırlayalım. Televizyonun ülkemize girişinden bir zaman sonra seyretme teriminin yerini izleme terimi aldı. Bakmak, seyretmek gibi kelimeler yerine niçin izlemek terimi kullanılır anlamak zor. Çünkü izlemek teriminde bir eylem, bir hareket anlamı bulunmaktadır; hâlbuki TV'yi

seyretmekte bir eylem yoktur. Oturulan bir yerden bakılan, seyredilen, hatta bu sırada dinlenildiği ifade edilen bir durum için izleme teriminin kullanılması sadece bir anlam yanlışı değil, aynı zamanda bir mantık yanlışıdır. Çünkü seyretmekte bir durumun, bir halin ifadesi varken izlemekte bir fiil, bir eylem bulunmaktadır. Televizyon, bir yerden bir yere gitmediği için onun peşinden gidilerek izlenmez; oturarak, yatarak veya ayakta bir haldeyken seyredilir.

Son zamanlarda çok sık kullanılan ve adeta herkesin diline pelesenk (persenk) olmuş bulunan “aynen” kelimesini de bu kategoride değerlendirmek gerektiğini düşünmekteyiz. Bu terim, dilimize Arapçadan geçen ve “olduğu gibi, bir değişiklik olmaksızın” gibi anlamlara gelen bir mastardır. Birisi tarafından söylenen herhangi bir söze karşılık olarak yeni bir fikir üretemeyenlerin “aynen” diyerek kenara çekildikleri bu terim, aslında mantık açısından tutarlı bir karşılık olmamaktadır. Çünkü herkesin fikri tıpa tıp birbirinin aynı olamaz. Haliyle benzer şekilde düşünmek ve benzer ifadeler kullanmak ayrıdır, hiçbir değişiklik olmaksızın olduğu gibi düşünmek ve aynı ifadeyi üretmek ayrıdır. Hiçbir insan, hiçbir zaman birbirinin birebir aynısı olan şeyi düşünemez ve bu düşünce sonucunda başkasının söylediği aynı şeyi söyleyemez. Çünkü her insanın düşünme biçimi ve ifade biçimi farklıdır. Bir konu hakkında düşünüp onu yazılı olarak ifade etmemiz istense herkes o şey hakkında farklı ifadelerle düşündüklerini ifade eder; bu da ifade zenginliğine sebep olur. Fakat aynı durumu sözle söylemeleri istense ve A şahsı ilk olarak konuşsa, B şahsı aynen diyerek düşündüklerini söylemekten çekinir veya onun söylediklerini tekrar ederek konuşmaktan kaçınır. Bu durum eskiden, daha ziyade ilk eğitim öğretim yıllarında yani ilköğretim sıralarında görülen bir durumdu. Oysaki günümüzde üst düzey eğitim almış insanlarda da görülen bir hal almaya başladı. Bunun en önemli sebebi kanaatimizce az okumak ve konuşmamaya dayanmaktadır. Bu zaafiyetin ortadan kaldırılması için insanlarımızın daha çok okuyup, okudukları hakkında tartışmalarını sağlayacak yöntemler bulunmalıdır.

Bir başka terim de “aşkım” sözcüğüdür. Yine son zamanlarda dilimize yerleşip birbirini seven sevmeyen herkesin birbirine aşkım diye seslendiği bir topluma dönüşmüş bulunmaktayız. Aşk, yüksek duyguları ifade eden bir duygu olmasına rağmen bu alelade kullanılışından ve samimiyete, sevgiye ve saygıya dayanmayan her duygu aşk olarak nitelendirildiğinden dolayı değerini kaybetmiş durumdadır. Aşkın çeşitli ifade ediliş biçimleri vardır ama galiba aşkım demek bunlardan biri değildir. Çünkü terimin bu şekilde telaffuzu bile mantık kurallarına uygun olmasa gerektir. Çünkü terimin bu tarz ifadesi, bir anlamda “aşk benim” ya da “ben aşkım” anlamını da ifade etmektedir. Durumu iyelik bakımından ele alacak olsak da durum değişmemektedir. Aşk bir eşya değildir, bir duygudur. Eğer somut bir karşılığı olsaydı, aşkım terimi uygun olurdu. Mesela bir anne veya bir baba kendi çocuğuna “yavrum, evladım, çocuğum” diyebilir. Bu ifadeyle çocuğun kendisine aidiyetini bildirmiş olur. Arabam demek de böyledir. Ama aşk bir duygu olduğu için “aşkım” denildiğinde çocuğun kendisine ait olduğu konusundaki anlamı vermemektedir. Aşkım demek, sevgilim demekle aynı anlamı taşımamaktadır; bu kavram her durumda “bana ait aşk” anlamına gelmektedir.

- Uyarı levhalarındaki yanlışlar

Zaman zaman bahçelerde, inşaat alanlarında... çeşitli levhalar görürüz. Bunlar genellikle bir duruma yasak getiren tabelalardır. Bu tabelalarda yer alan ifadeler, insanı çelişkiye düşürecek şekilde istiflenmiş yanlışlıklar içermektedir. Sözelimi “İzinsiz havuza girmek yasaktır!”, “İzinsiz buza, izinsiz inşaata, ... girmek tehlikeli ve yasaktır” gibi. Burada karine ile anlaşılıyor ki izin almaksızın inşaata, havuza, bahçeye vs. girmek yasaklanmaktadır. Ancak ilk okuyuşta insanın aklına inşaatın, havuzun, buz pistinin izinsiz olduğu anlaşılmaktadır. Sanki buralar izinsiz yapıldığı için girilmesi tehlikeli ve yasak kılınmıştır. Bu yanlış ifadenin doğrusu “havuza, müzeye, bahçeye, inşaata izinsiz girmek tehlikeli ve yasaktır!” şeklinde olmalıdır.

- Tarihlerle ilgili yanlışlar

Gerek yazarken, gerekse konuşurken geçmişteki bir tarihe atıf yapmak istendiğinde önemli bir mantık yanlışlığı yapıldığı görülmektedir. Bilindiği gibi yıllar, bir, on, yüz ve binlik dilimlerle anılırlar. Bir tarihten söz edileceği zaman ya kesin bir tarih verilir, mesela 'Erzurum, 12 Mart 1918 tarihinde düşman işgalinden kurtarıldı!' gibi veya belli bir gün ve ay verilmeksizin o yıl içindeki geniş zaman aralığından söz edilir. Olayın, ifade edilen yıl içerisindeki herhangi bir zamanda olduğu anlatılmak istenir. İşte hata da bu tarz anlatımda veya yazımda gerçekleşir. Sözgelimi "1975 yılında şöyle bir olay olmuştu", "dokuzuncu yüzyılda şu olaylar oldu", "birinci milenyumda insanlık şöyle gelişti" denildiğinde herhangi bir hata söz konusu değildir. Ama bunlar genel ifadelerle dönüştürüldüğünde dikkatli düşünülmezse, önemli mantık hataları ortaya çıkmaktadır. Örneğin "Kıbrıs Barış Harekâtı, 1974'lü yıllarda yapılmıştı", "dokuzuncu asırlarda İslam medeniyeti yükselişe geçmişti", "milenyumlu yıllarda insanlık oldukça gelişmişti" gibi ifadeler mantıksal olarak yanlıştır. Çünkü 1974 yılı on iki ayın bir araya gelerek oluşturduğu tek yılın tümel ifadesidir; dokuzuncu asır, ardı ardına gelen yüz tane tek yılın tümel ifadesidir; milenyum da bin tane tek yılın tümel ifadesidir. Aynı yıldan mesela 1974 yılından birkaç tane değil bir tane vardır; dokuzuncu asırdan ve ilk milenyumdan da sadece birer tane vardır. O halde yıllar söz konusu olduğunda doğru kullanımın, bir yılı, on yılı, yüz yılı veya bin yılı kapsayacak şekilde olmasıdır. Sözgelimi "Kıbrıs Harekâtı, 1974 yılında yapıldı", "1970'li yılların Türkiye'sinde, içinde Kıbrıs Harekâtının da olduğu birçok olay yaşandı", "dokuzuncu asırda/yüzyılda İslam medeniyeti yükselişe geçti", "ilk milenyumda insanlık oldukça gelişmişti." Böylece bu olayların başlangıç tarihlerini bilmesek de genelleyici bir yaklaşımla hangi tarihte olduğunu bilmediğimiz bir süreyi anlatmış oluruz.

- Öznenin belirsizliği

Önemli yanlışlardan biri de cümlede öznenin kim olduğu belirlenmeksizin zamir kullanılmasıdır. Böyle hatalar birçok yerde görülmekle birlikte mantık konusunda yazılmış bir kitapta görülmesi oldukça dikkat çekicidir. “Mantık Yanlışları adlı çalışma onun doktora çalışmasıdır. 1946 yılında çalışmasında nedensellik yasasıyla ayrıntılı bir biçimde ilgilenen Falan’a (ismi özellikle belirtmedik, yerine belirsizlik bildiren falan terimini kullandık) göre nedensellik bir kaç alanda ve zihnimizde oluşur.” Bu iki cümledeki hata, birinci cümlede zamir kullanılıp ikinci cümlede öznenin isim olarak zikredilmesidir. Hâlbuki özne belirtilmeksizin zamir kullanılması hem mantık hem de gramer yapısı bakımından yanlıştır. Doğrusu, önce öznenin belirtilip, sonraki cümlelerde öznenin yerine geçen zaminin kullanılmasıdır.

Benzer durum, ‘bir sürü’ terimi için de geçerlidir. Bir sürü terimini çoğunlukla yanlış kullanıyoruz. Çokluk anlamına gelmesine rağmen sürü, akli nitelikleri bulunmayan hayvanlar veya cansız eşya için kullanılmaktadır. ‘Bir sürü koyun, bir sürü tavuk, bir sürü kedi, bir sürü taş, bir sürü elma, bir sürü buğday’ olur, ama ‘bir sürü öğrenci, bir sürü erkek, bir sürü kadın, bir sürü işçi, bir sürü adam’ olmaz. Belki seçimini, iradesini ve aklını bizzat kullan/a/mayan veya kendilerinde bu nitelikler hiç bulunmayanlar için kullanılabilir. Ama yine de insanlar için kullanılmaması gereken bir terimdir, sürü; çünkü sürü terimini insanlar için kullandığımızda, onları hayvanlık sıfatıyla nitelemiş oluyoruz.

- Tekil ile çoğulu bir arada kullanmak.

Görülen mantık hatalarından biri de tekil ile çoğulu aynı cümlede yan yana kullanmaktır. Mesela bir kitapta gördüğümüz “Camiler şehirlerin bir sembolleridir” cümlesi ve “çok pahalı bir cihazlar”, “özel bir parçalar” ifadeleri gibi.

Hiç kuşku yok ki tekil ile çoğul bir arada kullanılabilir, ama önceki paragrafta görüldüğü gibi öyle örneklerle karşılaşılıyor ki bunu mantık kabul edemiyor. Birinci cümlelerin doğrusunun “camiler, şehirlerin önemli birer sembolüdürler”, ikinci

ifadenin doğrusunun “çok pahalı cihazlar” ve üçüncü ifadenin doğrusunun da “özel parçalar” şeklinde olması gerekirdi.

- Telefon konuşmalarındaki yanlışlar

Telefon konuşmalarında konuşmaya nasıl başlanacağı konusunda çoğunlukla hata yapılmaktadır. Sabit telefonla aradığı kişiyle görüşmeye başlayan kişinin karşısındakine ‘Alo, odanda mısın?, evde misin?’ diye sorması, telefondaki kişiyi yok saymak gibi olabilir. Hâlbuki ‘orda olup olmadığını teyit için aramıştım!’ demek daha doğru olacaktır.

- Çelişkili ifadeler kullanmak

Yazılı metinlerde olsun, konuşmalarda olsun tutarlı olmak önemlidir. Birbiriyle çelişen ifadeler, yazıdaki ve konuşmadaki bütünlüğü ortadan kaldırdığı gibi, okuyan ve dinleyenin de dengesini bozar. Tutarlı olmak, çelişkisiz konuşup yazmak, sadece mantık ve felsefede değil, tüm alanlarda geçerlidir. Tutarlı konuşabilmek ve yazabilmek için tutarlı düşünmek gerekir. Birbirini çürüten düşüncelerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan yazı veya konuşma asla anlaşılmaz ve sadece kafa karışıklığına yol açar. Bu konuyla ilgili örneğimizi tarihi vesikalardan seçtik. Bilindiği gibi Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi, pek çok konudan bizleri haberdar eden, ama bunun yanında abartılı anlatımlar içeren bir eserdir. Çelebi, Erzurum bölümünü anlatırken, Erzurum’un soğuğunun ne kadar etkili olduğunu anlatmak için damdan atlayan kedinin hikâyesinden bahseder. Buna göre bir kedi, zemheri günlerinde damdan dama atlarken tam ortada donmuş ve bahara kadar havada asılı kalmış, bahar geldiğinde buzlarının çözülmesiyle yere düşüp koşarak uzaklaşmıştır. Bu hikâye, çelişkili anlatımın en güzel örneklerinden biridir. Çünkü yukarıya atılan veya kedi gibi atlayan her cisim, herhangi bir dayanağı olmadığı sürece aşağıya düşer; donmuş olsa bile.

Bu konuda Nasreddin Hoca fıkralarına da müracaat edilebilir. Hoca'nın fıkraları, akıl ve mantığın öne çıktığı, bundan dolayı da düşündürten gülmecelerdir. Onun fıkralarından her birinde ya toplumsal bir probleme çözüm önerisi vardır, ya ahlaki değerlere vurgu vardır, ya da burada yer vereceğimiz gibi tutarlı düşünüp tutarlı konuşmak gibi mantıksal bir konuya temas vardır. Bilindiği gibi Nasreddin Hoca, evine iki kg. et göndermiş ve eşinin akşama etli pilav yapmasını tembihlemiştir. Karısı evine misafir gelince eti pişirip onlara ikram etmiş ve akşama da sofraya etsiz bulgur pilavı getirmiştir. Hoca eti niçin pişirmediğini sormuş, eşi de eti kedinin yediğini söylemiştir. Bunun üzerine kediyi yakalayan Nasreddin Hoca, kantarla onu tartıp iki kg olduğunu görünce "Bak hatun! Şu gördüğün bizim kedi tam iki kilo geldi. Aldığım et de iki kiloydu. Bu tarttığım kedi ise, et nerede? Yok bu tarttığım et ise, kedi nerede?!" diye sorar.

Burada eti yiyen kedinin iki kg.dan fazla gelmesi beklenirken tam iki kg. gelmesi, Hoca'nın karısının tutarsız düşünüp tutarsız konuştuğunu göstermektedir. Günümüzde bu tür tutarsız konuşma ve yazılara haddinden fazla rastlanmaktadır. Özellikle yalan konuşan insanlarda tutarsızlık had safhada olmaktadır. Bir yalanı örtbas etmek için başka bir yalan, onu perdelemek için daha başka bir yalan derken birbiriyle çelişen pek çok ifadeyi bir arada duymak mümkündür.

- Ne ..., ne de... kalıbının yanlış kullanılması

Ne... ne de... olumsuzluk kalıbıdır. Bu kalıp kullanılırken, çoğunlukla hataya düşülmektedir. Ne... ne de..., olumsuzluk belirten bir kalıp olduğu için cümlelerin olumsuzluk ekiyle bitirilmemesi gerekir. Ama çoğunlukla olumsuzluk ekiyle tamamlanarak yanlışla düşüldüğü görülmektedir. Örneğin "ne siz bize gelmeyin, ne de biz size gelmeyelim" gibi. Bunun üç tür doğru kullanımı bulunmaktadır. Şöyle ki ya "ne siz bize gelin, ne de biz size gelelim," ya "ne siz bize gelin, ne de biz size," ya da "ne siz bize ne de biz size gelelim" şeklinde kullanılması gerekir ve en doğru

kullanım da üçüncü sırada zikrettiğimizdir. Bu üç doğru ifadenin dışında olumsuzlukla bitirilen bütün ibareler hatalıdır.

- Banyo yapmak, duş almak

Her ikisi de Batı dillerinden dilimize geçen bu iki terim de yanlış kullanılmaktadır. Banyo, yıkanılmakta olan yere verilen ad iken banyo yapmak, bu yıkanılan yerin yapılması, inşa edilmesi, onarılması gibi anlamlar taşımaktadır. Ancak yanlış bir kullanımla yıkanmak anlamı kazanmıştır. Duş da suyun yağmur taneleri gibi boşaldığı alet anlamında olup duş almak, çarşıdan bu aleti almak anlamını taşır. Hâlbuki Türkçemize bu kelime yine yanlış bir kullanımla yıkanmak gibi geçmiştir. Türkçemizde bunların karşılığında olan yunmak, yıkanmak terimi varken neden bu iki terime müracaat edilmiştir anlamak zordur.

- Misafir almak

Eve misafir ya da konuk çağırma anlamında misafir alacağım, misafir aldım gibi terimler yanlıştır. Almak, ekonomide bir şeyi satın almak anlamındadır; gündelik kullanımda ise bir şeyi bulunduğu yerden kaldırmak için ele almak anlamını ifade etmektedir. Misafir satın alınamayacağına ve bir yerden kaldırmak için ele alınamayacağına göre bunun doğru kullanımı, misafir davet etme ya da çağırma terimlerinin kullanılmasıdır. Eğer misafir alma terimi, misafir ağırlamanın kısaltılmış şekli ise buna söylenecek bir söz olmayabilir, ama yine de yanlış çağrışımlara neden olduğundan dolayı en doğrusu misafir çağırma olsa gerektir.

- Eski terimlerin bilinmemesinden kaynaklanan yanlışlar

Yazımızın girişinde yanlışlık sebepleri üzerinde dururken Osmanlı Türkçesinde kullanılan çoğu terimin artık kullanılmaktan vazgeçildiğinden dolayı

yeni nesiller tarafından yanlış telaffuz edildiği ve anlam kaymalarına hatta anlamsızlıklara yol açtığından söz etmiştik. Şimdi birkaç örnekle bunları çeşitlendirebiliriz.

Tekabül etmek, karşılamak, yerini tutmak gibi anlamları ifade etmektedir. Bu terimi duyup da kullanmak isteyen nice yüksek tahsilli kişi, bunun yerine olgunlaşma, gelişme, mükemmelleşme gibi anlamları olan tekâmül etme terimini kullanarak anlam kaymasına yol açmaktadırlar.

Kendisine söz söylenen kimse, kendisiyle konuşulan kişi anlamındaki muhatap sözcüğünü, televizyonlarda program yapan şöhretli kişiler, gazeteci ve yazarların muhattap olarak kullanması, entelektüellik düzeyimizi gösteren güzel bir örnektir. Oysaki muhattap, odun anlamındadır ve “benim muhattabım sensin” diyen kişi, bilmeden karşısındaki kişiyi odun yerine koymaktadır.

- Başka bazı örnekler

Gerek bilimsel kitap ve makalelerde, gerekse roman, deneme, şiir gibi edebi eserlerde özellikle dil bilgisi bakımından birçok yanlış yapıldığını sıkça gözlemlemekteyiz. Dil bilgisi denince ilk akla gelen yanlışın, bağlaç olan “ki” ile ilgi eki olan -ki’de ve bağlaç olan “de” ile ismin -de halinde yaşandığını görmekteyiz. Pek çok tanınmış yazar ve şairde de bu yanlışların olduğunu görmek, bu kurallara uyanları fevkalade rahatsız etmektedir.

Yanlış kullanılan ifadelerden biri, resmigeçit terimidir. Bu terim, geçit töreni demek olup i harfinde uzatma bulunmamaktadır; ama i harfinde uzatma yapıp resmî geçit denilerek hata yapılmaktadır.

Türkçe dil bilgisinde çok sık rastlanan hatalı kullanışlar arasında -ler, -lar eki ile -dir, -dır ek fiillerinin bir araya getirilmesinde yapılan hatalar görülmektedir. Örneğin “içsellikleri, arka tarafları yoktur; muğlak değillerdir.” “Özleri gereği güzellerdir.” gibi. Bu örneklerde görüldüğü gibi cümleler, -ler çoğul eki, -dir ek fiilinin önüne alınarak, değillerdir, güzellerdir şeklinde sonlandırılmaktadır. Oysaki doğru

kullanımı, ... değildirler, güzeldirler tarzındadır. Burada yapılan dil bilgisi yanlış, ek fiil eklerinin çoğul eklerinden sonra gelmesi kuralına aykırı davranılmasından kaynaklanmaktadır.

Dil bilgisi yanlışlarından söz ederken, imla yanlışlarına da değinmek yerinde olacaktır. Buradaki örneğimizi de doğrudan doğruya bahse konu ettiğimiz sözcükle verelim. Kelimenin doğru yazılışı yanılmak teriminden türetilerek yanlış şeklinde olmasına rağmen birçok yazıda sessizlerin yer değiştirerek “yalnış” şekline büründüğünü görmekteyiz. Bir başka imla yanlışının da yalınlıktan gelen yalnız kelimesinin yine ünsüz harflerdeki yer değiştirmeyeyle yalnız şeklinde yanlış kullanılmasıdır.

Sonuç

Asırların içinden süzülerek gelen ve kuralları açık olarak bilinen Türkçemiz, sadece dil uzmanlarının değil, bu dili konuşup yazan herkesin titizlik göstermesi gereken bir lisandır. Dünyanın en gelişmiş dillerinden biri olan Türkçemizin daha da gelişmesi ve kusursuz bir hal alması için sadece dil bilgisi kurallarına göre değil, aynı zamanda mantık kurallarına da uyulması gerektiği açıktır. Türkçemizin, bir konuşma ve yazı dili olmasının yanında bir bilim, felsefe, din ve sanat dili olduğunun da unutulmaması gerekir. Adriyatik kıyılarından Çin Seddi’ne kadar konuşulup yazılan güzel Türkçemizin, bütün dünya dilleri arasında daha saygın bir yerde bulunması, önce bizlerin dilimize hassasiyet göstermesiyle gerçekleşecektir. Bu bakımdan konuşurken ve yazarken dil bilgisi ve mantık kurallarını ihmal etmeksizin titiz davranmaya özen göstermemiz, hem milli, hem de vicdani bir görevimizdir.